

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СФЕР ВИРОБНИЦТВА, ПЕРЕРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНА: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАГАЛЬНОСВІТОВИЙ КОНТЕКСТ

CURRENT STATUS AND DEVELOPMENT TRENDS IN THE SPHERES OF PRODUCTION, PROCESSING AND MARKETING OF GRAIN: UKRAINIAN AND GLOBAL CONTEXT

Грідін О.В.

старший викладач

кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

У статті досліджено сучасний стан, виявлені тенденції розвитку сфер виробництва, переробки та реалізації зерна в Україні та світі. Значення зернової галузі для національної економіки полягає в забезпеченні продовольчої безпеки країни, утриманні її пріоритетних позицій на світовій арені. Встановлено, що ринок зерна може слугувати своєрідною моделлю розвитку для інших ринків сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства. Доведено, що світова кон'юнктура ринку зерна характеризується показниками функціонування ринку та відображає величину попиту та пропозиції, обсяги продажів, ринкову активність продавців і покупців. Виявлено ключові фактори успіху України як провідного світового постачальника зернових. Встановлено перешкоди для подальшого зростання обсягів виробництва та експорту зерна. Доведено, що вирішення проблеми підвищення ефективності зерновиробництва нерозривно пов'язане із завданням підвищення ефективності функціонування ринку борошна.

Ключові слова: зернова галузь, ринок зерна, борошномельне виробництво, ринок борошна.

В статье исследовано современное состояние, выявлены тенденции развития сфер производства, переработки и реализации зерна в Украине и мире. Значение зерновой отрасли для национальной экономики заключается в обеспечении продовольственной безопасности страны, удержании ее приоритетных позиций на мировой арене. Установлено, что рынок зерна может служить своеобразной моделью развития для других рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия. Доказано, что мировая конъюнктура рынка зерна характеризуется показателями функционирования рынка и отражает величину спроса и предложения, объемы продаж, рыночную активность продавцов и покупателей. Выявлены ключевые факторы успеха Украины как ведущего мирового поставщика зерновых. Установлены препятствия для дальнейшего роста объемов производства и экспорта зерна. Доказано, что решение проблемы повышения эффективности зернопроизводства неразрывно связано с задачей повышения эффективности функционирования рынка муки.

Ключевые слова: зерновая отрасль, рынок зерна, мукомольное производство, рынок муки.

The article studies the modern state and tendencies of development of sphere of production, processing and marketing of grain in Ukraine and the world. The value of the grain industry to the national economy is to ensure food security, maintain its priority position on the world stage. It is established that the grain market can serve as a model of development for other markets for agricultural products, raw materials and food. It is proved that the global market conditions of the grain is characterized by indicators of the functioning of the market and reflects supply and demand, sales volumes, market activity for buyers and sellers. Identified key success factors of Ukraine as a leading international supplier of grain. Obstacles for further growth of production and export of grain. It is proved that the solution to the problem of increase of efficiency of grain production is inextricably linked to the problem of increasing the efficiency of functioning of the market of flour.

Key words: grain industry, grain market, flour-grinding production, flour market.

Постановка проблеми. Залишаючись незмінно стратегічною, зернова галузь аграрного сектору національної економіки України є однією з найбільш пріоритетних та характеризується

високим рівнем конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і світовому ринках, від якої залежать національна безпека держави, добробут її населення. Зернопродуктовий підкомп-

лекс є базовим сегментом сільського господарства, формуючи продовольчий фонд та резервні запаси, забезпечуючи фуражним зерном галузь тваринництва, постачаючи зерно на експорт, певною мірою визначаючи стан і тенденції розвитку сільських територій, а також формуючи істотну частку доходів сільськогосподарських товаровиробників. В умовах посилення глобалізаційних процесів, а також нарощування темпів інтеграції України у світову економічну систему саме продукція цієї галузі стає найважливішим об'єктом зовнішньої торгівлі, що спонукає до постійного підвищення обсягів виробництва зерна, максимізації його внутрішньої переробки, покращення якості, розширення наявних та освоєння нових ринків збуту. З огляду на зазначене від розвитку зернової галузі вже в найближчому майбутньому багато в чому залежатиме економічна стабільність держави, адже останніми роками доходи від експорту продукції АПВ, які у 2017 році становили 17,8 млрд. дол. США, або 41,1% у структурі загального експорту, стали, як ми бачимо, основним джерелом валютних надходжень у країну, серед яких суттєва частка належить саме зерну [20]. Водночас у сучасному зерновому господарстві залишається нерозв'язаною ціла низка гострих проблем, що потребують невідкладного комплексного та системного вирішення на усіх рівнях, зокрема проблема забезпечення стабільного зростання урожайності зернових; неухильне зниження природно-ресурсного потенціалу аграрного сектору; наявність диспропорцій та неузгодженість інтересів суб'єктів зернового ринку; сировинна спрямованість експорту, вирішення яких багато в чому залежатиме від урахування індивідуальних особливостей розвитку суб'єктів господарювання. До того ж наявні та новостворені ринкові інституції в АПВ покликані ув'язувати в єдину систему регіональний, національний та світовий ринки, що дасть змогу товаровиробнику адекватно будувати та реалізувати стратегію власного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку зернопродуктового підкомплексу України досліджувались у працях В.Г. Андрійчука, О.А. Козака, О.Ю. Грищенко, О.А. Материнської, І.В. Новицького, Н.М. Суліми, Д.О. Денисенка, О.Г. Шпикуляка, Г.Ф. Мазур та інших науковців. Дослідженням проблем забезпечення сталого розвитку вітчизняного та світового ринків зернових, а також питаннями розвитку українського ринку борошна займалися такі вчені, як, зокрема, О.І. Галенко, О.В. Захарченко, С. Крамон, Н.О. Кушнір, М.М. Славич, В.М. Лебідь, К.Є. Прищепа, С.В. Майстро, М.Г. Хірамагомедов, Н.М. Міщенко, М. Моїсеєва, О.В. Нікішина, Л.О. Франченко, В.М. Чорний.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи цінність результатів досліджень науковців, зазначаємо, що проблема забезпечення сталого розвитку вітчизняних сфер виробництва, переробки та реалізації зерна в умо-

вах їх залежності від світових тенденцій потребує подальшого вивчення та розв'язання.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення сучасного стану та виявлення дестабілізуючих факторів у сферах виробництва, переробки та реалізації зерна в Україні в розрізі загальносвітових тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан зернового ринку України є фактично певним індикатором якості економічних реформ, що проводяться в країні, а також повноти реалізації агропродовольчої політики. Цілком очевидно, що з урахуванням масштабів та повноти елементів економічних стосунків зерновий ринок може слугувати своєрідною моделлю розвитку для інших ринків сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства. Неможливо переоцінити значення зернової галузі для національної економіки, яке полягає у забезпеченні продовольчої безпеки країни, утриманні її пріоритетних позицій незалежно від впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників, зумовлених передусім тривалими ринковими трансформаціями, які позначились на усіх секторах економіки України. Зернове господарство найбільшою мірою пов'язане з природним середовищем та земельними ресурсами, а також основними матеріально-технічними засобами аграрного сектору, рівень використання яких залежить від організації виробництва, технології та інших чинників. До того ж останніми роками простежується дедалі тісніша залежність розвитку зернової галузі від загальносвітових тенденцій [7]. Проте, незважаючи на це, експерти ФАО прогнозують збільшення виробництва зернових у світі до 2024 року до 786,7 млн. тонн, або на 8,7%. Водночас очікується збільшення рівня споживання, що, відповідно, вимагає нарощування виробництва зернових [3].

Найбільш поширеними сьогодні у світі є три зернові культури, такі як пшениця, кукурудза та рис, що обумовлюється перш за все відмінностями культури та традицій споживання в різних регіонах світу. До середини 90-х років минулого століття пшениця посідала провідне місце в структурі посівних площ, проте з часом пріоритети дещо змістились, а нині першість належить кукурудзі на зерно. Це пояснюється по-перше, спробами задовольнити зростаючі потреби тваринництва, а по-друге, початком промислового виробництва біоетанолу у світі [2, с. 24].

Зауважимо, що до п'ятірки найбільших експортерів зерна у світі вже тривалий час входять Австралія, Аргентина, ЄС, Канада та Сполучені Штати Америки. Провідне місце в експорті пшениці при цьому посідають такі країни, як США, Бразилія, Україна, Аргентина [19]. Це свідчить про суттєві відмінності в структурі виробництва зернових у вказаних країнах. Сумарні експортні пропозиції зерна з боку основної «п'ятірки» експортерів становлять понад 84% усього обсягу світової торгівлі.

Основними показниками, що визначають ступінь впливу країни на світовий ринок, є, по-перше, частка у світовій торгівлі; по-друге, відношення перехідних запасів до середньорічного внутрішнього споживання в країні. За обома показниками сьогодні лідирують США. Їх частка становить 28% усього обсягу торгівлі; далі йдуть Канада (17%), Австралія та ЄС (по 15%), Аргентина (11%).

Основними споживачами зерна, за ринки яких ведеться конкурентна боротьба, залишаються країни Азіатсько-тихоокеанського регіону, такі як Китай, Японія, Південна Корея, Індонезія та Філіппіни. Крім того, зерно імпортують Іран, Туреччина, Саудівська Аравія, Єгипет, Нігерія, Алжир, Марокко, Перу, Колумбія, Венесуела, Мексика та інші країни. Отже, на світовому ринку зерна склалася стійка спеціалізація: виробництво зерна концентрується переважно в розвинених країнах світу, при цьому країни, що розвиваються, часто не в змозі розв'язати свої зернові проблеми, а країни, чисельність яких є такою, що за рахунок лише власного потенціалу вони не спроможні задовольнити внутрішній попит, його імпортують. Крім того, експерти ОЕСР відзначають, що в умовах достатнього світового зернового виробництва проблеми забезпечення зерном будуть особливо гостро стояти перед найбільш розвинутими країнами, що не мають засобів для фінансування імпорту поставок зерна. Останнім часом на світовому ринку зерна відбуваються системні зміни, тому можна спостерігати таку ситуацію: скоротилися посіви у США та Канаді; зменшилися перехідні запаси в найбільших країнах-експортерах; на ринок увійшли нові країни-експортери, такі як Угорщина, Росія, Україна, Казахстан і Туреччина. Стан та динаміку світового ринку зерна представлено на рис. 1.

Світова кон'юнктура ринку зерна характеризується показниками функціонування ринку та відображає величину попиту й пропозиції, обсяги продажів, ринкову активність продавців і покупців. У зв'язку з постійним загостренням конкуренції на ринку важливо володіти адекватною інформацією про стан, динаміку обсягів продажів на відповідному товарному ринку, які можна отримати, проаналізувавши його. Згідно з даними першого підготовленого Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН прогнозу попиту на зернові та пропозиції зернових у світі у сезоні 2017–2018 МР ситуація на ринках залишиться відносно спокійною, незважаючи на незначне скорочення обсягів світового виробництва. З урахуванням очікуваного відносно низького приросту споживання та чергового багатого врожаю запаси зернових у світі, згідно з оцінками, також залишаться на близькому до рекордного рівня.

Зерно є одним з найважливіших товарів у світовій економіці, оскільки формує продовольчу безпеку країн світу. З часів набуття незалежності Україна завжди була та сьогодні є потужним експортером зернових. Значним фактором розвитку аграрного виробництва в Україні є природний потенціал, зокрема великі площі землі високої

якості, сприятливий клімат. Безпосередньо зернове виробництво є основою аграрної економіки України зі значним внеском у ВВП у різні роки в межах 3,0–3,5 %. Під вирощування зернових використовується близько 10,7 млн. га, що складає 57,3% від загальної посівної площі сільськогосподарських підприємств України.

Початковий період становлення України як провідного постачальника зернових у світі, який прийшовся на 1991–1994 роки, характеризувався низьким рівнем експорту зернових, який складав менше одного відсотка, при цьому рівень виробництва зернових доходив до 38,5 млн. т. Це тривалий час негативно впливало за рахунок створеної надлишкової пропозиції та внаслідок неефективної державної політики на ситуацію на внутрішньому ринку [14, с. 80].

Періодом формування реального зернового ринку в Україні можна вважати 1995–1996 роки, коли відбулась приватизація більше 400 підприємств хлібно-продуктової галузі. У цей період перші незалежні приватні компанії почали експортні поставки. Провідну роль у становленні України як світового експортера зерна відіграли великі транснаціональні корпорації. Вітчизняні зернотрейдери виконували здебільшого посередницькі функції між виробниками зерна та його безпосередніми експортерами, діяльність яких і була найбільш привабливою з економічної точки зору, оскільки забезпечувала отримання найбільшого економічного ефекту. Причому така ситуація зберігається і сьогодні [25].

Наступний період (1996–2000 роки) характеризувався значним зростанням експортних поставок та зниженням середнього рівня виробництва зерна майже на третину (до 27,1 млн. т) внаслідок загострення цілої низки внутрішніх проблем. Визначальним фактором, що вплинув на зниження рівня урожайності зернових у цей час, було недотримання агротехнологій їх вирощування внаслідок кризового становища, що охопило всю економіку країни.

Тенденція зростання валового збору зерна на початку 2000-х років в результаті підвищення урожайності привела до утворення надлишку зерна та значного збільшення обсягів експорту. Факторами зростання українського зернового експорту у 2001–2002 роках стали нагромадження запасів зерна (7 млн. т на кінець 2001 року) та відсутність врожаю в основних гравців ринку через погодні умови (США, Канада, Аргентина, ЄС втратили частину врожаю та знизили обсяги експорту зернових) [15, с. 30].

У період 2005–2006 років Україна увійшла до найпотужніших експортерів зерна, адже майже третина валового збору була спрямована на експорт. Частину врожаю зерна 2005 року в обсязі 13,9 млн. т продано на світовому товарному ринку, що дало змогу Україні вийти на 3-є місце у світі серед експортерів фуражного зерна (після США та Аргентини) та на 6-е місце серед експортерів пшениці. Експортна виручка у 2005 році склала близько 1,3 млрд. дол. США [19; 25].

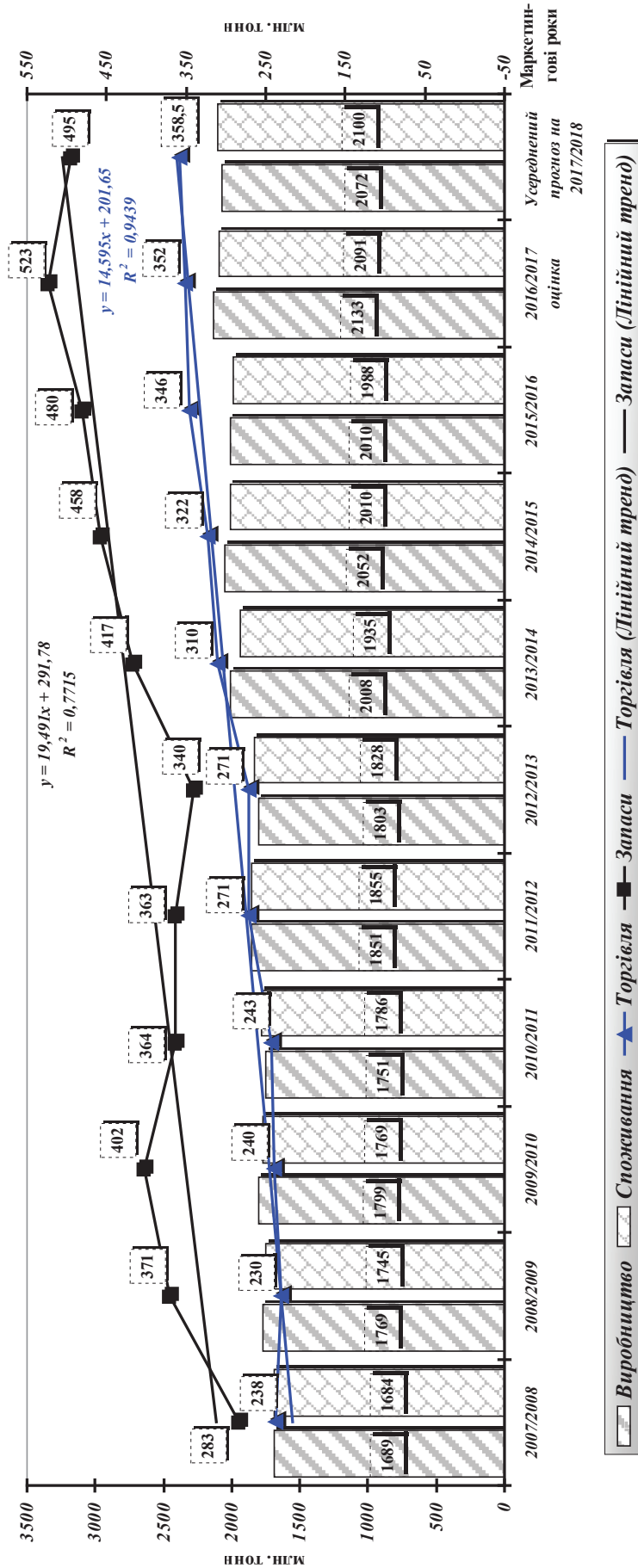

Рис. 1. Стан та динаміка світового ринку зерна

Джерело: Міжнародна рада по зерну [19]

Впродовж 2012–2016 років відбувалось постійне зростання обсягів експорту зерна. Максимального обсягу експортної виручки від реалізації зернових Україною досягнуто у 2012 році (7 млрд. дол. США). Максимальний обсяг зернових реалізовано в 2015/2016 маркетинговому році (38,7 млн. тонн) завдяки високому врожаю у цей період. Однак виручка від експорту не була рекордною цього року через значне зниження цін на всі види зерна, що відбулось унаслідок загострення конкурентної боротьби на ринку.

У 2016 році Україна вже традиційно увійшла до п'ятірки найбільших експортерів, посівши 3-є місце за обсягом експорту зернових (ринкова частка становить 10,9%). Основними конкурентами України на світовому ринку зерна нині виступають США (частка ринку становить 22,6% у 2016 році, у тому числі 31,8% ринку фуражного зерна), країни ЄС (13,2%), Бразилія (10,2%), Аргентина (9,5%). Серед основних конкурентів України на ринку пшениці слід назвати США (12,7%), країни ЄС (20,1%), Канада (14,8%), а також Російську Федерацію (14,8%).

Основними споживачами української пшениці є країни Азії (Китай, Ізраїль, Таїланд), Північної Африки (Єгипет, Туніс, Марокко), ЄС (Іспанія, Нідерланди, Італія), що обумовлюється зручністю поставок та постійним попитом на цей вид зернових. При цьому для азійського та африканського регіонів характерний попит на борошномельну пшеницю, а для європейських країн – попит на фуражну пшеницю. Першорядним споживачем вітчизняних зернових виступає Єгипет, який імпортував у 2015 році 4,7 млн. т українського зерна [24].

Ключовими факторами успіху під час становлення України як провідного світового постачальника зернових стали такі [27]:

1) родючі ґрунти, загалом сприятливі природно-кліматичні умови;

2) вигідне географічне розташування для експорту продукції зернового виробництва, наявність досить розвинутої транспортної інфраструктури, виходу на морські шляхи;

3) невисокі ціни на зерно вітчизняних аграріїв, які утворились унаслідок низької орендної плати за землю та низького рівня заробітної плати в країні;

4) зростання попиту на зернові у світі, що безпосередньо пов'язане зі зростанням кількості населення та опосередковано зі збільшенням споживання зерна у тваринництві;

5) діяльність вітчизняних агрохолдингів (завдяки ефекту від масштабу вони мають можливість акумулювати значні обсяги ресурсів (земельні, технічні, фінансові, кадрові) та більш ефективно їх використовувати; нині агрохолдинги мають більш розвинену інфраструктуру для зберігання та транспортування зерна, продуктивнішу техніку, використовують новітні агротехнології (урожайність зернових культур у великих підприємствах традиційно на 25–30% вище середнього

показника по країні), а також капітал, який дає змогу сформуванню економічно безпечної позиції під час виходу на світовий ринок зерна).

Незважаючи на наявні позитивні фактори розвитку ринку зернових, існують значні перешкоди для подальшого зростання обсягів виробництва та експорту, серед яких потрібно відзначити такі [25].

1) Низькі темпи розвитку логістичної інфраструктури, а саме недостатність надсучасних, відповідно обладнаних ємностей для зберігання зерна (елеваторів, складів); недостатня забезпеченість елеваторів лабораторіями якості; зриви строків постачання вантажів через нестачу та поганий технічний стан залізничних вагонів; висока вартість транспортних послуг; невисокий потенціал портових потужностей тощо.

2) Неприятливі умови кредитування аграрного бізнесу. Кредитні ставки комерційних банків та інших фінансових установ для вітчизняних аграріїв є «грабіжницькими». Вітчизняним виробникам зерна важко конкурувати із закордонними аграріями через наявність значної різниці у вартості кредитних ресурсів для аграрного сектору. Так, кредити у ЄС, що надаються аграрному сектору, коштують від 2% до 4%, у США – 0% , в Україні – до 25–30% річних [1].

3) Значна питома частка зерна, виробленого в Україні, має низьку якість [2]. Це пояснюється низькою якістю посівного матеріалу, недостатнім та незбалансованим внесенням добрив та засобів захисту рослин, недотриманням сівозмін та агротехнологічних строків, використанням застарілої низькопродуктивної техніки, низькою ефективності технологій, а також негативним впливом природно-кліматичного чинника.

4) Проблемними питаннями є також незбалансоване державне регулювання, економічна та політична нестабільність в країні. Для розвитку вітчизняного аграрного бізнесу необхідні державна підтримка, ефективна грошово-кредитна політика, сприятливе податкове та митне регулювання.

Зауважимо, що вирішення проблеми підвищення ефективності зерновиробництва нерозривно пов'язане із завданням підвищення ефективності функціонування інтегрованого ринку борошна шляхом реалізації нової стратегії сталого розвитку, що базується на науково обґрунтованому відтворювальному підході. Україна, як вже відзначалось, володіє потужним ресурсним потенціалом для виробництва борошна, однак соціально-економічна ефективність його використання залишається перманентно низькою. Тенденція зростання сировинного експорту (зерно) забезпечується переважно за рахунок скорочення його внутрішнього споживання, передусім продовольчого, поступово руйнує виробничий потенціал інтегрованого ринку борошна, активізуючи імпорт готових зернових та хлібних продуктів, а також створює загрозу продовольчій безпеці державі. Сьогодні потуж-

ності українських борошномельних підприємств завантажені лише на 30–50%, обсяги експорту борошна (у вартісному виразі) становлять 0,65% зернового експорту, а дохідність зовнішніх борошняних поставок значно нижче за надприбуткову діяльність зернотрейдерів [4; 17].

Практика свідчить про те, що вектори державного впливу концентруються переважно на адміністративному ціноутворенні борошна та хліба, оминаючи актуальні питання відновлення внутрішнього попиту на борошно, стимулювання експорту продуктів зернопереробки з вищою доданою вартістю, забезпечення розширеного відтворення ресурсів у секторах інтегрованого ринку борошна (перш за все, виробничому та споживчому) [5; 16].

Згідно з офіційною статистикою виробництво борошна в Україні останніми роками має тенденцію до зниження. Так, якщо у 2009/2010 МР вироблено 3,63 млн. т, то у 2016/2017 МР – лише 2,74 млн. т, що в абсолютному вимірі становить 0,89 млн. т, або 75,48% від показника базового року. Тобто за вісім останніх років виробництво скоротилось майже на чверть. Це пов'язане з цілою низкою факторів, головним серед яких є неухильне скорочення кількості населення країни. Внутрішнє споживання при цьому за вказаний період скорочувалось в середньому на вісім відсотків щорічно. Більш детальне вивчення стану вітчизняного ринку борошна показало, що за перший квартал 2017/2018 маркетингового року в Україні вироблено близько 494 тис. т пшеничного борошна, що нижче показника аналогічного періоду 2016/2017 МР (507 тис. т), а також результату перших трьох

місяців сезону 2015/2016 (515 тис. т). Таке зниження виробництва, швидше за все, пов'язане зі збільшенням «сірого» ринку борошна в Україні. При цьому внутрішнє споживання борошна задовольняється вітчизняними виробниками в повному обсязі, а його надлишки активно експортуються [20].

Необхідно відзначити, що Україна переважно є виробником пшеничного борошна, частка якого становить близько 93,0% та житнього (6,5%). Динаміка виробництва борошна в Україні представлена на рис. 2.

Основними країнами-імпортерами українського борошна у 2016/2017 МР були Китай та Північна Корея, які сукупно імпортували його близько тридцяти відсотків. Останніми роками активно зростає експорт в Анголу з 2,0% у 2014/2015 МР до 9,5% у 2016/2017 МР. Палестина-Ізраїльський регіон спожив 17,1%. Крім цього, Україна традиційно експортує борошно в Молдову, ОАЕ, Єгипет тощо. Відзначимо, що з часів отримання незалежності ринки збуту вітчизняного борошна суттєво змінились. Так, якщо у 90-х роках це були переважно країни СНД, зокрема Туркменістан та Таджикистан, борошно поставлялось насамперед як сплата за отриманий вуглеводень, то нині, як ми бачимо, географія змінилась та суттєво розширилась. І це притому, що світовий ринок борошна є невеликим порівняно з ринком зерна (реалізується приблизно 15,0 млн. тонн) та в принципі давно поділений між основними гравцями, такими як ЄС, Туреччина, Іран, Пакистан. За три місяці 2017/2018 МР обсяг експорту українського борошна збільшився до 117,14 тис. т, з якого 44,04 тис. т було відван-

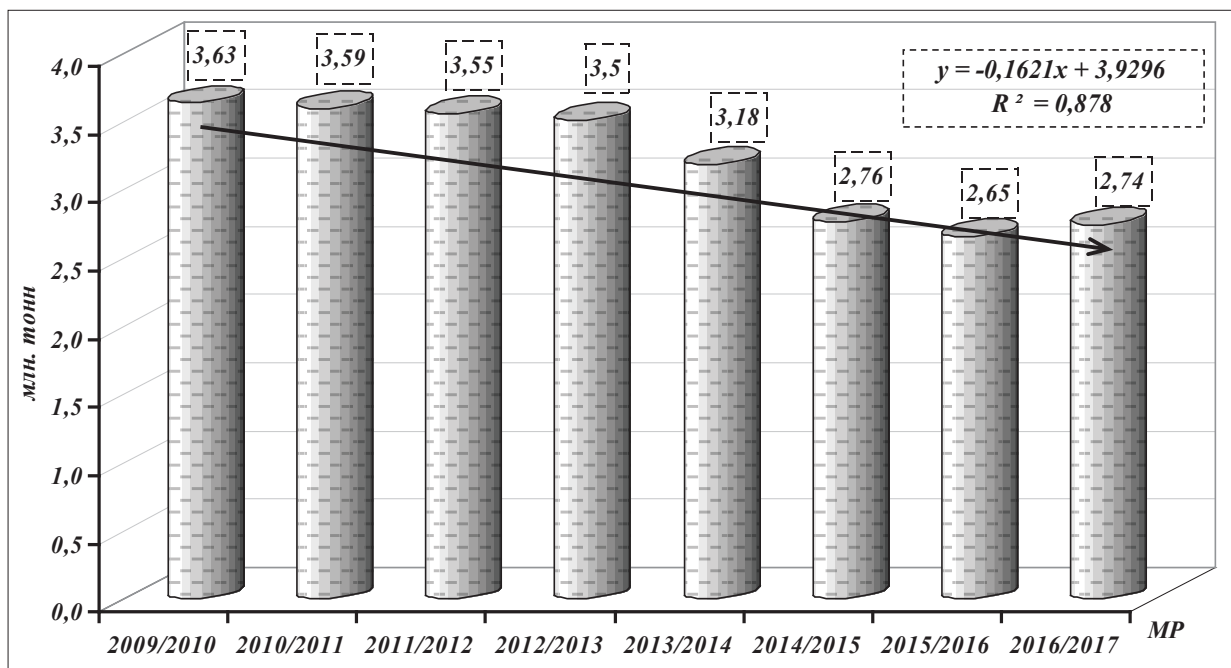

Рис. 2. Динаміка виробництва борошна в Україні

Джерело: [28]

тажено у вересні, що стало найбільшим показником за місяць в першому кварталі маркетингового року. За аналогічний кварталний період минулого сезону на зовнішні ринки було поставлено 94,28 тис. т цієї продукції, зокрема у вересні поставлено 34,398 тис. т. А в липні-вересні 2015/2016 МР експорт становив 87,21 тис. тонн. Спостерігається значне зростання відвантажень у поточному сезоні, хоча усі резерви та можливості були вичерпані минулого року, що зайвий раз доводить наявність «сірого» ринку [22].

Якщо порівнювати ціни звітного періоду поточного сезону з минулорічними, то помітним стає їх підвищення, попри те, що рекордний урожай пшениці у світі припускав подальше зниження цін на продовольство [22].

Необхідно зазначити, що розширення географії експорту українського борошна, що виявилась минулого року, зберігається і в поточному. Так, на ринок Африки вже стабільно припадає чверть відвантаження борошна з України, а з урахуванням поставок у країни Близького Сходу експорт в цьому напрямку перевищує сорок відсотків. У Північну Корею у вересні було відвантажено майже 19,5 тис. т української борошна, тобто практично весь обсяг, поставлений на ринок Східної Азії. Усього за три місяці в КНДР поставлено 49,4 тис. т (42,3% всього експорту борошна з України), що на 10 тис. т більше, ніж за аналогічний період минулого року, а частка цієї країни у загальному обсязі зросла на відсоток.

Загалом у першому кварталі сезону 2017/2018 МР борошно з України поставляли в більш ніж 40 країн, включаючи, як це не парадоксально, одного з основних експортерів цієї продукції, а саме США.

Варто відзначити, що 101,905 тис. т борошна, або 87% усього 3-місячного експорту, відвантажили 10 підприємств зі 118, що здійснювали постачання на зовнішній ринок у цей період. У минулому сезоні ТОП-10 експортерів за три місяці відвантажили 76,438 тис. т, що становило 81% усіх відвантажень. Всього ж у цей період продаж на зовнішні ринки здійснювали 88 підприємств. Сьогодні за відвантаженими обсягами лідирує ТД «Новаагро». Фактично це Новопокровський КХП, який завжди був серед лідерів на ринку. Другу позицію займає Вінницький КХП № 2 [22].

Виробництво борошна в Україні сконцентроване переважно в приватному секторі. На державні підприємства припадає лише до двадцяти відсотків. Водночас максимальна завантаженість вітчизняних підприємств становить близько половини від проектної потужності, причиною чого є нестача у сировині, а висока як внутрішня, так і зовнішня конкуренція на ринку.

На рис. 3 наведені основні виробники, а на рис. 4 – основні експортери українського борошна.

Висновки. Зерновий ринок України розвивається під впливом низки чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Так, зокрема, обсяги виробництва визначаються ситуацією,

що формується на світовому ринку зерна та ринках інших продуктів харчування, обумовлюється демографічною ситуацією в Україні та світі, а також безпосередньо залежить від розвитку НТП. Роль та значення держави в забезпеченні стабільного розвитку сфери зерновиробництва в історії України завжди були одними з найголовніших, проте, на жаль, державна політика залишається недостатньо ефективною та не в повному обсязі захищає інтереси вітчизняних аграріїв. З огляду на це на державному рівні доцільно сформувати та задіяти ефективні механізми регулювання ринку зерна.

Водночас українським зернотрейдером значно простіше будувати власну діяльність за схемою, яка передбачає придбання зерна у аграріїв в період спаду ціни реалізації, тобто в перші ж місяці після збирання врожаю, коли пропозиція є найбільшою, забезпечити його належне зберігання до часу, коли світові запаси почнуть скорочуватись, а ціни зростати, зрештою, отримати надприбутки. Вказана діяльність є найбільш ефективною та найменш ризикованою для однієї категорії суб'єктів ринку, а саме зернотрейдера, проте не враховує інтереси інших, а саме безпосередніх виробників зерна, підприємств переробної сфери та держави. Безумовно, тут ризики мінімальні порівняно з виробництвом, переробкою або тваринництвом, в якому інвестиції повертаються мінімум через 2–3 роки.

Головними причинами скорочення обсягів борошномельного виробництва є зменшення середньодушового споживання та обсягів промислового використання борошна, зокрема в хлібопекарській промисловості, яка є найбільшим споживачем цього продукту (60% у структурі споживання), та «тінізація» руху товаропотоків. Обсяги останньої, згідно з оцінкою аналітиків ІА «АПК-Інформ», становлять у виробничому секторі 0,7–1,0 млн. т [17], у споживчому (ринок хлібобулочної продукції) – понад 2 млн. т, що перевищує обсяг виробництва хлібопекарських підприємств, прозора працюючих на внутрішньому ринку. Функціонування «тіньових» субсекторів свідчить про недосконалість діючих регуляторних механізмів і, як наслідок, втрати держави від недоотримання податкових надходжень.

Державна політика на зерновому ринку в найближчій перспективі повинна будуватися з урахуванням впливу глобальних чинників, тим більше, що сьогодні зерновиробництво в Україні перебуває в надзвичайно вигідному становищі, а особливо в умовах глобальної продовольчої кризи. І держава може отримати значний зиск від збільшення виробництва зерна, що, безумовно, допоможе вирішити проблеми розвитку економіки загалом (зокрема, соціальні та екологічні). Важливою умовою забезпечення стабільності ринку зерна має стати застосування дієвих механізмів державного регулювання, сутність яких полягає в забезпеченні збалансованості кількісних та якісних параметрів попиту й пропозиції на продукцію.

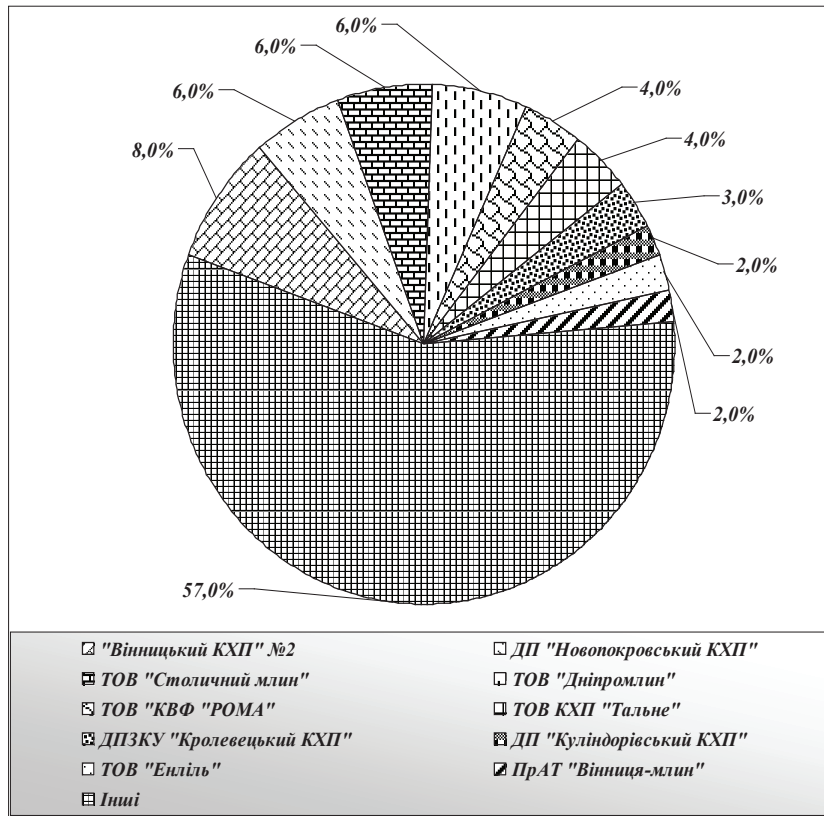

Рис. 3. Основні виробники борошна в Україні та їх частка в загальному виробництві

Джерело: [28]

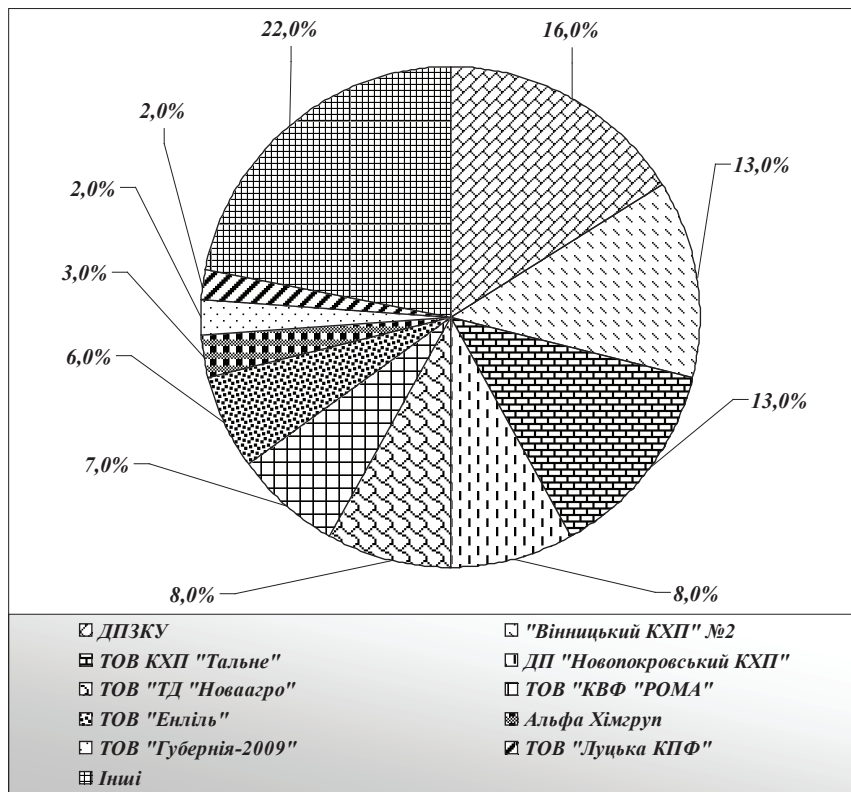

Рис. 4. Основні експортери борошна з України та їх частка в загальному експорті

Джерело: [28]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.
3. Галенко О.І. Розвиток світового ринку зерна: проблеми і тенденції. Агросвіт. 2017. № 10. С. 24–29. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/10_2017/6.pdf.
4. Грідін О.В. Зернопродуктовий підкомплекс України: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 1. С. 21–27.
5. Грідін О.В. Значення зернопродуктового підкомплексу в дотриманні продовольчої безпеки України. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. 2015. Вип. 161. С. 136–144.
6. Захарченко О.В. Сучасний стан та оцінка розвитку ринку зерна в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2014. Вип. 8. С. 54–58.
7. Козак О.А., Грищенко О.Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. Економіка АПК. 2016. № 1. С. 38–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_1_7.
8. Крамон С. Квоти на експорт зерна в Україні: недіючі, неефективні та непрозорі. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/4b55c11b2e2ad>.
9. Крупнейшие зернотрейдеры Украины. URL: http://www.agroua.net/news/news_24610.html.
10. Кушнір Н.О., Славич М.М. Сучасні тенденції розвитку України на світовому ринку зерна. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 15 (2). С. 125–128. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_15\(2\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_15(2)_29).
11. Лебідь В.М., Прищепка К.Є. Сучасний стан ринку зерна України, проблеми та перспективи розвитку. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 1. С. 131–135.
12. Майстро С.В., Хірамагомедов М.Г. Ринок зерна в Україні: сучасний стан та напрямки державного регулювання. Державне будівництво. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/echp_2013_2_11.pdf.
13. Материнська О.А. Стратегічні засади інноваційного розвитку виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 5. С. 26–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2017_5_4.
14. Міщенко Н.М. Перспективи зернового ринку України. Економіка і прогнозування. 2005. № 2. С. 79–92.
15. Моїсєєва М. Світовий ринок пшениці. Пропозиція. 2007. № 4. С. 28–32.
16. Нікішина О.В. Аналіз ринку борошномельної продукції. Товари і ринки. 2013. № 2. С. 43–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2013_2_5.
17. Нікішина О.В. Методичний підхід до оцінки ефективності інтегрованого зернового ринку України. Економічні інновації. 2014. Вип. 57. С. 263–274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2014_57_28.
18. Новицький І.В. Теоретичні основи економічних відносин суб'єктів зернопродуктового підкомплексу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13 (2). С. 39–43. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13(2)_11).
19. Обзор рынка зерновых. Международный совет по зерну. URL: <https://www.igc.int/downloads/gmrsummary/gmrsummr.pdf>.
20. Основні показники зовнішньої торгівлі України. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini.
21. Сайт Агентства з питань продовольства і сільського господарства ООН (Food Agriculture Organization). URL: <http://www.fao.org>.
22. Сакиркин С. Экспорт муки из Украины в июле-сентябре 2017 года. URL: <http://hipzmag.com/tema/eksport-muki-iz-ukrainy-v-iyule-sentyabre-2017-goda>.
23. Суліма Н.М., Денисенко Д.О. Ефективність інноваційних технологій вирощування зернових культур. Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит. 2013. № 1. С. 197–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsnau_2013_1_36.
24. Франченко Л.О. Стан та сучасні тенденції розвитку світового ринку зерна. URL: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=1559>.
25. Чорний В.М. Торговельна позиція українських підприємств на світовому ринку. Ефективна економіка. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5450>.
26. Шпикуляк О.Г., Материнська О.А., Мазур Г.Ф. Ефективність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами: теоретико-методологічний аспект. Економіка АПК. 2014. № 12. С. 42–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_12_8.
27. Ukraine: Grain and Feed Update. Production is Stable, Domestic Consumption is Sliding. USDA Foreign Agricultural Service. Kiev, 2016. 18 p.
28. «Пропозиція» – главная платформа для агробизнеса. URL: <http://www.propozitsiya.com>.